

ՆՈՑԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԺՈՒԹԵԱՆՑ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ Գ-Ի ԵՒ ՄԱՐԻԱ ՖԵՕԴՕՐՈՎՆԱՅԻ

ԹԱԳԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՕԺՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻ ՆԿԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆԸ*):

Մայիսի 15 ին կատարուեց Ռուսաստանի նախկին մայրաքաղաքում ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ Գ. Կայսեր եւ ՄԱՐԻԱ ՖԵՕԴՕՐՈՎՆԱՅ Կայսերուհու թագադրութեան եւ Օժման շքեղ հանդէսը:

Մոսկւոյն իւր տխրալի տարեկան սուգը մերկացած օրից սկըսել էր իւր մեծամեծ պատրաստութիւնները այդ հանդիսի համար եւ արդէն Մայիսի առաջին օրերից իբրեւ պճնազարդ նորահարս զարգարուած ըստ ամենայնի պատրաստուել էր ընդունել իւր Օգոստափառ Փետային: Մայիսի 5-ից սկսան գալ աշխարհի ամենայն ծայրերից Պետութեանց ներկայացուցիչները, բարձրաստիճան պատգամաւորները, Ռուսիոյ ազնուական եւ ժողովրդական երեսփոխանները: Իսկ 7-ին՝ հասաւ Հայոց Մայր Աթոռի ներկայացուցիչը, Սինօքի աւագ անդամ,՝ Նոր Նախիջևանի եւ Բեսարաբիոյ Առաջնորդ Գեր. Մակար Արքեպիսկոպոսը: Ինչպէս Մոսկւոյն մեծաւ յարգանքով եւ պատշաճաւոր դիմաւորութեամբ ընդունեց իւր բարձրաստիճան հիւրերին, նոյնպէս եւ Հայոց սակաւաթիւ հասարակութիւնը ընդունեց իւր սրբազան Այցելուին: Առաւել հանդիսալիեհութեամբ Մոսկւոյն ընդ առաջ դուրս եկաւ երբ բերին կայսերական թագը, գայիսոնը, եւ հանդիսին վերաբերեալ զարդերը (peralın): Այս ամէնը պատրաստութիւն էին Կայսեր ընդունելութեան:

Մայիսի 8 ին եւ 9 ին Կայսրը՝ իւր Օգոստափառ լծակցի, երկու որդւոց եւ զոտեր հետ գիշերեցին Պետրովսկի ամառանոցի պալատում, իսկ միւս օրը 10-ից մուտ գործեց Մոսկւոյ ամենաշքեղ հանդիսիւ եւ համընդհանր լի վերսկի մատուռի Աստուածածնի հրաշագործ պատկերը, իջեւանեցաւ Կրեմլի պալատը: Հետե-

(*) Այս նամակը թէեւ տպուած է Մշակ լրագրի 94 համարում, սակայն և Արարատի խմբագրութիւնս Արժ. նամակագրից ընդունած լինելով նոյնը, շնորհակալութեամբ հանդերձ հրատարակում է:

ւեալ երեք օրերն առանձնացաւ մի վանքում ազօթելու, իսկ 14 ին շաբաթ օրը վերադարձաւ Կրեմլի: Այդ երեք օրերում հանդիսաւոր կարգաւ կարդացուեց Մոսկվայի բոլոր հրապարակներում թագադրութեան յայտարար հրովարտակը: Մինչ այս մինչ այն՝ Գերապատիւ Տ. Մակար Արքեպիսկոպոսը հարկաւոր այցելութիւնները կատարեց եւ փոխադարձն ընդունեց ըստ սովորութեան: Նա այցելեց Կայսեր հօրեղբայր մեծ իշխաններին, Մետրօպօլիտներին, Վրաստանի եկզարխին, Կոմս Լօրիս-Մէլիքեանցին, Կայսերական Դրան, ներքին գործոց, արտաքին գործոց եւ ազգային լուսաւորութեան մինիստրներին, Մոսկվայի ընդհանուր կուսակալին, Կովկասեան գլխաւոր կառավարչին, Օրբեր Պրօկուրօրին, երեք գլխաւոր արարողապետներին, Կոմս Միլի—Նեսին, այլադաւան ազանց բաժնի կառավարչին, Թուրքիոյ երկու փաշաներին եւ քանի հայ պատուաւոր ժողովրդականաց: Նա այցելեց նոյնպէս առանձին վերազննութեամբ Հայոց երեք եկեղեցեաց, Հոգեւոր կառավարութեան եւ Լազարեանց ձեմարանին: Այս ամեն ազդեցութեանց ժամանակ Գերապատիւ սրբազանին պատիւ ունեցայ իբրեւ թարգման՝ ուղեկից լինել: Մայիս 14 ինձորին սրբազնութիւնը ստացաւ առանձին հրաւիրական տոմսակ թագադրութեան տնօրէն ժողովից եկեղեցական եւ պալատական հանդէսներին ներկայ գտնուելու, եւ 15-ին 8 ժամին արդէն գտնվումէր Վերափոխման մայր եկեղեցումը: Այ յունագաւան վեց եկեղեցականաց համար նշանակած էր առանձին պատուաւոր բարձր տեղ, առաջին տեղը Հայ եկեղեցականաց, ուր Նորին բարձր Արքեպիսկոպոսութիւնը գլուխ կանգնեց իսկ ես իբրեւ թարգման՝ նորա մօտ, ապա կանգնեցին Պետրբուրգի եւ Վարչաւայի հռոմէական ծիրանազգեաց եպիսկոպոսուք եւ լուսեռական երկու գեներալ պատուորները, եկեղեցւոյ մէջ շինած էր կարմիր մահճուտով ծածկած ընդարձակ բարձրավանդակ մի, որոյ մէջ տեղում գրած էին կայսերական երկու գահերը: Փամը 9 սկսեց եկեղեցական պաշտամունքը եւ պատարագը, կարգացին աւետարանը եւ ապա լուծիւն: Երեք մետրօպօլիտներ տասն եւ եօթն արքեպիսկոպոսներ, որոնց մի քանիսը Սլաւեանց երկիրներից էին, երեք վարդապետներ եւ երեք աւագ քահանայք, որոնք մի քանի սարկաւազներով եւ երգեցիկ երկու խմբով կատարում էին հոգեւոր հանգէսը, սեղանից

մինչեւ եկեղեցւոյ հարաւային դուռը կանգնած սպասում էին՝ հանդիսաւոր մուտքին եկեղեցւոյ պարսպի մէջ բարձր կացարանների վերայ հաղարաւոր հրաւիրականների եւ պարսպից դուրս անհամար ժողովրդեան եւ զօրաց կեցցէները թնդանօթի եւ զանգակների որոտալից ձայների հետ գզրդեցքին եկեղեցին, երբ հանգէսն սկսաւ պալատից շարժել: Մինչեւ այդ ժամանակ եկեղեցումը կանգնած էին միայն եկեղեցականները, հանդիսի կարգադիր բարձրաստիճան անձինք, պալատականներ եւ սենեկապետներ: Իսկ արեւմտեան պատին կից շարուած էին մի գեներայի հսկողութեան ներքոյ լրագրների թղթակիցները եւ նկարիչները, որոնց մէջ նկատելի էր Վերեշչակինը: Հանգէսը սկսաւ. կարգաւ մտան եկեղեցի արարողապետ սենեկապետների եւ Գօֆ մաշալների առաջնորդութեամբ Կայսերական գերդաստանը զոյգ զոյգ եւ բարձրանալով կանգնեցին այլադաւան եկեղեցեաց պատգամաւորների կանգնած տեղի առաջ (եկեղեցւոյ հարաւակողմը): յետոյ եկան օտարերկրեայ քրիստոնեայ արքայական հիւրերը եւ կանգնեցին հիւսիսային հանդիպակաց կարգում. եկան Ռուսիոյ նախարարք եւ բարձրաստիճան անձինք եւ կանգնեցին արեւմտեան կողմը, պալատական կանայք եւ օրիորդք կանգնեցին այլադաւան եկեղեցականաց տեղից փոքր յետ կոյս, իսկ Ռուսաստանի առաջնակարգ իշխանները, որոնք ոսկի բարձերի վերայ կրում էին Կայսերական երկու թագերը, ծիրանինները, Անդրէի ասպետական բրիլեանդ շղթայքը, գայիսօնը եւ երկրագունդը, կանգնեցին գահերի երկու կողմերը: Երբ եկեղեցւոյ դրան առաջ հովանու տակից դուրս եկան Կայսրը եւ Կայսրուհին, ընդ առաջ գնացին Պետրբուրգի մետրոպօլիտը խաչով եւ ջրով, իսկ Մոսկովայինը կարգաց մի ճառ, որը վերջանալից յետոյ երբ մտան եկեղեցի, ամբողջ քաղաքը դարձեալ շարժեց թնդանօթների, զանգակների եւ կեցցէների որոտմամբ: Կայսրը եւ Կայսրուհին խորին ջերմեւանդութեամբ կարգաւ համբուրեցին սեղանի արքայական Դրան անմրպետ պատկերները եւ բարձրանալով աստիճաններից կանգնեցին գահերի առաջ: Պետրբուրգի մետրոպօլիտը, որ հանդիսապետն էր ու պատարագիչ՝ կարգաց մի ազօթք, իսկ Կայսրը՝ կարգաց նիկիոյ հանգանակ— Հաւատամքը, յետոյ ծնկան վերայ ազօթեց: Առաջ եկաւ կայ-

սեր եղբայր Մեծ Իշխան Վլադիմիրը, հանեց Կայսեր պարանոցից Անդրէի շղթան, ծածկեց արքայական ծիրանին եւ նորա վերայ ձգեց Անդրէի արքայական բրէլիանդ շղթան. Կայսրը ստքի կանգնեցաւ, ոսկեթել բարձերի վերայ մատուցած թագը առաւ եւ իւր ձեռքովը դրեց իւր գլխին, գայիսօնն առաւ աջ ձեռքը, իսկ երկրագունդը ձախ ձեռքը, ու բազմեց գահի վերայ. յետոյ շուտով կրկին կանգնեց, — դրեց բարձերի վերայ գայիսօնն ու երկրագունդը: Այս ժամանակ մի ամենաջրեղ եւ համեստ կիսաշրջան առնելով՝ յառաջ եկաւ Կայսրուհին, որ մինչեւ այդ ժամանակ անշարժ կանգնած էր Կայսեր հանգէպ, եւ ծնկան վերայ չորեք դէմ՝ առ դէմ: Չորս պալատական կանայք հանեցին Կայսրուհու պարանոցից Անդրէի շղթան: Կայսրը պալատական կանանց օգնութեամբ ծածկեց իւր լծակցին արքայական ծիրանիովն, հագցրեց պարանոցին Անդրէի բրէլիանդ շղթան, հանեց իւր գրէլիի թագը եւ դրեց Կայսրուհու գլխին եւ իսկոյն վերառնելով եւ իւր գլխին դնելով՝ Կայսրուհու գլխին դրեց երկրորդ փոքր թագը, որ կանայք ամրացրին: Սորանից յետոյ Կայսրը բռնելով Կայսրուհու ձեռից բարձրացրեց եւ բազմացրեց գահի վերայ ինքըն եւս բազմելով իւր գահը ձեռքը առնելով գայիսօնը եւ երկրագունդը: Այս բոլոր ժամանակը եկեղեցում՝ լռութիւն էր տիրում, որին վերջ դրեց խրոխտաձայն սարկաւագապետը բարձր քարոզելով «Վասն ամենաբարեպաշտ ինքնակալ Մեծ Թագաւորին եւ Կայսեր ամենայն Ռուսաց . . . » թուելով Ռուսիոյ միացեալ բոլոր հին եւ նոր նահանգների առաջնորդը վերջանալուց յետոյ, յառաջ եկան կարգաւ ժառանգը, Կայսրորդիք, եղբարք, հօրեղբարք եւ բոլոր Կայսերական գերդաստունը, մետրոպօլիտք եւ քանի արքեպիսկոպոսունք, որոնք շրջորհաւորեցին համբուրելով Թագապսակների աջիւրը, շնորհաւորութիւնը՝ որ բաւական ժամանակ տեւեց, վերջանալուց յետոյ՝ սկսաւ պատարագի շարունակութիւնը սովորական կարգաւ. երբ հասաւ հաղորդութիւն ընդունելու ժամանակը, առաջ գնացին բարձրանալով աստիճաններից երկու մետրոպօլիտները, եւ հրաւիրեցին հաղորդութեան՝ բարձրաձայն ասելով «Երկիւղիւ եւ հաւատով յառաջ մատիք եւ սրբութեամբ հաղորդեցարուք»: Կայսրը հանեց եւ թողեց այն տեղ իւր մէջքի սուրը եւ Կայսրուհու հետ հրաւիրողաց առաջնորդութեամբ

գնաց նոր սփռած թաւիշի վրայով մինչեւ սեղանի արքայական դուռը, ուր գիմաւորեց նոցա պատարագիչը օծման սուրբ իւզը ձեռին, եւ օրհնելով՝ օծեց երկուսի էլ ճակատները: Կայսրը յառաջ գնաց դէպի սեղան եւ իւր ձեռքով ընդունեց Հաղորդութեան սուրբ խորհուրդը, իսկ կայսրուհուն Հաղորդեց մետրօպօլիտը արքայական Դրան տուաջ: Օծեալները երկրպագելով սեղանին՝ դարձան իւրեանց տեղերը: Պատարագը վերջանալուց յետոյ վերջացաւ եւ հանգէսը: Կայսրը եւ Կայսրուհին նոյն շքեղ հանդիսով դուրս եկան եկեղեցուց, կանգնեցին հովանոցի տակ. թնգանօթների, զանգակների, եւ կեցցէների որոտմունքով մտան մերձակայ երեք եկեղեցիները, մատուցին իւրեանց մաղթանքը եւ սանդուխներով բարձրացան պալատը սլաշտօնական մեծ հանգիսականների ուղեկցութեամբ: Մինչ Կայսերական ամուլք առանցնացած փոքր ինչ հանգստանում էին, պալատի մի քանի ընդարձակ գահլիճները դրդում էին հազարաւոր հանգիսականաց շնորհաւորութեան եւ տեսակցութեան ուրախ ձայներով: Փամբ շն էր, աւետաբերը աւետեց Կայսեր գալուստը, որ այդ միեւնոյն շքեղ թափօրով եղաւ մի գահլիճից միւսը՝ մինչեւ սեղանատուն: Երկու Օծեալ Լծակիցները սեղանի օրհնութիւնից յետոյ բազմեցին իւրեանց համար պատրաստած բարձր տեղում, իսկ հրաւիրակոնք՝ կարգաւ իւրեանց համար նշանակեալ տեղերում: Ռուս եկեղեցականք սեղանի վերայ եւս կրում էին իւրեանց ծիրանի փիտնները (мантія): Ճաշը սկսաւ պալատական կանոններով, սկսան կեցցէներ Կայսեր, Կայսրուհու, ժառանգի, կայսերական տան, արքայազն հիւրերին, եկեղեցական գաւառն եւ այլն, եւ վերջացաւ հանգէսը՝ բաժանելով հանգիսականաց այդ աւուր յիշատակ օսկի մեծ մեղաներ:

Երկրորդ օրը նշանակուած էր՝ արքայական հիւրերի, Ռուսիոյ երեսփոխանների եւ հոգեւորականների շնորհաւորէքը: Երբ երեսփոխանք կարգաւ մատուցին աղ ու հացերը, թանկագին մատուցարանների վերայ եւ կարգը եկաւ հոգեւորականաց՝ Կիեվի Մետրօպօլիտը կարգաց մի ընդարձակ ճառ, յետոյ մետրօպօլիտը եւ քանի արքեպիսկոպոսոնք շնորհաւորելով համբուրեցին երկու Օծեալների աջերը. եւ մինչ Կայսրը շնորհակալութեան ցոյցով վերջ դրեց միւսների յառաջ գնալուն, ներքին գործոց մինիստրը եւ Կովկասու գլխաւոր կառավարիչը

յառաջ հրաւիրեցին Գեր. Մակար Սրբազանին. Կայսրը մի քանի խօսքերով եւ հարցերով բարեհաճեց մեծարել Հայոց Մայր Աթոռի ներկայացուցչին: Եկեղեցականք միւս անգամ պատուաւորուեցին պալատումը ճաշով հետեւեալ հինգշաբթի օրը 19 ին Մայիսի:

Ինձ ցանկալի էր իրրեւ ականատես համառօտիւ նկարագրել միայն եկեղեցական հանդէսը, բայց թող ներուի որ ընդարձակեցի ուստի մի համառօտ խօսք եւս, վերջացնումեմ թուղթոս, թէպէտ հանդիսի բոլոր օրերում բայց առաւելապէս առաջին երեք օրը հիանալի էր Մոսկուայի ճրագավառը, այս բառի նշանակութիւնը տկար է, լաւ է ասել ամբողջ Մոսկովսն լոյս էր զանազան գոյներով եւ նկարներով, երեքտրական արեւներով եւ Մոսկիւ գետից օգի մէջ բարձրացած ջրերի ծիածաններով: Այս պէս պայծառ եւ ուրախ էր ժողովրդեան սիրտն ու երեսը եւ ամենայն տեղ փայլում էր վայելուչ կարգապահութիւն: Ինչպէս էր հանգիսաւոր մուտքը, այնպէս եղաւ եւ հրաժեշտը, որ շարունակուեց մինչեւ ամսի վերջերը: Իսկ մեր սրբազան հիւրը—Տ, Մակար Աբբեպիսկոպոսը— իւր հրաժեշտը տուեց Մոսկիւային 27 ին Մայիսի:

30 յուլի 1885 Մ--ԷԷ-

ՅԱՆՈՎՔ ԱԵՈՒԳ ԲԱՀԱՆԱՅ ՍՈՒՐԵՆԵԱՆՑ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պ. ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԹԱՇՃԵԱՆԻ ՅՕԴՈՒԱՅԻ ԱՌԹԻԻ:

Մօտ օրերս իմ յարգելի ուսուցիչ պ. Նիկողայոս Թաշճեանի ստորագրութեամբ լոյս տեսաւ Պ. Պօլսում հրատարակուող « Հայրենիք » լրագրի մէջ մի երկարաձիգ յօդուած, որի մէջ պ. Թաշճեանը ամենայն անարգ եւ անպատիւ խօսքերով յարձակուելով Էջմիածնի Սինօգի Սրբազան անդամոց վերայ, չարաչար պարսաւում եւ յանգիմանում էր ներանց իրենց այն մտադրութեանց համար, որ իբր այժմեան ձայնագրուած Շարականի եղանակներ եւ այլ երգեցողութիւնք իրենց անճշտութեամբ եւ սխալ կազմակերպութեամբ անհաճոյ թուելով Սինօգականաց, ուստի եւ նրանց գործածութիւնը իսպառ դադարեցնելու նպատակաւ, խորհուրդ կազմելով արգէն վճռել են ինձ ուղարկել Երընջակ Գեր. Գրիգոր Եպիսկոպոս Յովբեանի մօտ, որ այս անուանի քաջ